

Наталія Маркова

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У ДІТЕЙ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ СІМЕЙ

Становлення України супроводжується низкою проблем, пов'язаних із світоглядним, духовним потенціалом як кожної людини, так і суспільства в цілому. В умовах трансформації суспільства Українська держава прагне до творення громадянського суспільства, основу якого складають нові гуманітарні засади, що, в свою чергу, є передумовою демократичного устрою.

Сучасна ситуація з транснаціональними сім'ями в Україні є наслідком складної соціально-економічної обстановки. Особливої уваги держави сьогодні потребують діти мігрантів, життєвий досвід яких часто є недостатній для вирішення «дорослих» проблем. Необхідність швидкої міжкультурної адаптації, прояв кризи соціальної ідентичності, розвиток рольових установок і поведінкових характеристик (тобто адаптації й соціалізації, у тому числі гендерної) — усі ці фактори впливають на дітей-мігрантів одночасно, роблячи цю категорію дітей особливо вразливою.

Аналізуючи літературу, присвячену гендерним відмінностям у різних культурах, можна виділити три основні області їх прояву: перцептуальні / просторові / когнітивні здатності; конформність і підпорядкування; агресивність [4]. Дослідження І. Кона, О. Кісь та ін. свідчать, що хоча й існують гендерні відмінності, рівною мірою характерні для всіх культур, відмінності між чоловіками й жінками в кожній з цих областей можуть проявлятися по-різному залежно від певної культури.

Відомо, що наше сприйняття інших людей залежить від того, як ми їх «класифікуємо» за їхньою належністю до тієї чи іншої групи, соціально-економічного класу або за демографічними характеристиками (стать, вік, колір шкіри і т. п.). У повсякденному житті людина, як правило, позбавлена можливості піддавати критичному аналізу традиції, норми та ціннісні орієнтації, тому іноді чинить шаблонно, відповідно до стереотипу, що склався. Культурними стереотипами людина керується не усвідомлено – її вона вбирає через традиції, звичаї, зразки поведінки.

Культура, біологія, гендерні ролі й стереотипи взаємодіють між собою, породжуючи гендерні відмінності в психології й поведінці. Іншими словами, поділ праці й різниця типових для чоловіків і жінок форм поведінки, що з'явилися в результаті біологічних і фізіологічних відмінностей, у свою чергу стають джерелом відмінностей, що належать до області психології й менталітету. Таким чином, гендерні відмінності можуть розглядатися як результат статевих відмінностей, зумовлених формами поділу праці, що склався між чоловіками й жінками, та специфікою їх функцій, що пов'язані із продовженням роду.

Поряд із гендерними відмінностями, що існують у межах будь-якої окремої культури, існують також і психологічні гендерні відмінності між культурами. При цьому ступінь проявів, напрямок розвитку й сама природа таких відмінностей також можуть змінюватися від культури до культури. Так, якщо одна культура сприяє формуванню психологічних відмінностей певного типу, це не означає, що й інша досліджувана нами культура рівною мірою породжує той же тип відмінностей. З іншого боку, ми можемо виявити культуру, у якій певний тип відмінностей буде ще більш яскраво вираженим, ніж той, що був вивчений нами дотепер [1]. Отже, справа в тому, що гендерні відмінності є не просто не продуктом біологічних і культурних факторів, але впливають і на розвиток самої культури. Існує зворотний зв'язок між ними й такими проявами культури, як типи поведінки, гендерні ролі й гендерна рольова ідеологія. Таким чином, характер взаємозв'язків між культурою, поведінкою й психологічними характеристиками – це замкнене коло, у яким психологічним проявам гендерної диференціації належить найважливіша роль у впливі на спосіб життя, традиції й поведінка людей.

Специфіка діяльності з формування гендерної культури особистості у дітей з транснаціональних сімей полягає в необхідності обліку формування психологічної статі при побудові педагогічного процесу. І справа тут не тільки в тому, що представники різних статей потребують диференційованого підходу з боку педагога (наприклад, при проведенні дискусії слід урахувувати, що дівчата віддають перевагу обміну думками, а не захисту певних позицій; вони менше схильні відкрито показувати свої знання, іноді просто соромляться говорити перед великою аудиторією [1]). Справа ще й у тому, що як усередині, так і поза освітніми установами школярі-мігранти змушені

мати справу зі складним світом нових уявлень і стереотипів, які стосуються того, яка поведінка, зовнішній вигляд, мислення прийнятні для представників даної статі в даній культурі. Часто стереотипи, засвоєні в місцях колишнього проживання, стають протилежними до уявлень нової культури. Пояснити природу стереотипів, показати їхню історичну мінливість, етнічні особливості й соціальну зумовленість — такі основні завдання гендерної освіти у діяльності з формування гендерної культури особистості.

Гендерна освіта дітей-мігрантів полягає також і в тому, щоб допомогти їм упоратися із проблемами соціалізації, важливою складовою частиною якої є самоідентифікація дитини як хлопчика або дівчинки та прийняття, таким чином, певної соціальної ролі. Історично освітній простір орієнтується насамперед на конкретні труднощі, з якими можуть зіштовхнутися діти. Це можуть бути будь-які проблеми, що мають гендерний аспект: взаємини хлопчиків і дівчат у класі, різне ставлення вчителів до хлопчиків і дівчат, дружба, перше кохання, насильство у взаєминах підлітків і т. д.

При організації діяльності з формування гендерної культури дітей-мігрантів педагогам необхідно враховувати, крім проблем, що були перераховані вище, ще особливий психологічний стан, пов'язаний з адаптацією до нової культури, а також стереотипні уявлення про прояви того або іншого гендера, засвоєних у місцях колишнього мешкання та тих, що склалися в родині дитини. Численні дослідження показали, що засвоєння шкільної програми хлопчиками й дівчатками залежить не тільки від формально запропонованих їм однакових вимог, але й від того, які уявлення про «вірну» для їхньої статі поведінку вони одержали в родині і якою мірою загальна атмосфера в класі сприяє виявленню й обговоренню цих уявлень [3, с. 127].

Якщо дошкільники ще слабо сприймають відмінності між хлопчиками й дівчатками, то в шкільному віці закладається основа статевої ролі стереотипів, тому особлива увага повинна приділятися гендерній адаптації дітей-мігрантів шкільного віку, особливо підліткового. Тут слід зазначити, що чіткі уявлення дітей про «вірну» поведінку хлопчиків і дівчат не завжди збігаються з їхніми власними задатками й схильностями. Причому стереотипи можуть нав'язуватися як формальними соціальними інститутами (родиною, школою), так і неформальними (однолітками, засобами масової інформації). У першому випадку звичайно ідеться про традиційні

стереотипи (хлопчиків готують до активної діяльності за межами сімейного кола, кар'єрних досягнень і агресивного самоствердження; дівчаток орієнтують на турботу про родину та чоловіка, самопожертву в ім'я родини). У другому випадку стереотипи розглядаються в аспекті «волі», «самоствердження», «відмови від стереотипів». Жіночі й чоловічі журнали, фільми, кліпи нав'язують дівчатам і хлопцям статеву розбещеність, споживацтво, індивідуалізм, зневажливе ставлення до моральних цінностей. Оскільки все це вочевидь суперечить традиційним стереотипам, що здавна закріпилися в суспільній свідомості, немає нічого дивного в тому, що підлітки схвалюють такого роду стиль поведінки й мислення як прояв свободи особи. Завдання педагога в цьому випадку полягає в тому, щоб пояснити, що нові стереотипи не менш руйнівні для особистості, ніж старі, і найчастіше бувають ще небезпечнішими, тому що разом з особистістю руйнують і суспільні відносини.

Етнічний стереотип складає ту частину системи знань про світ, яка відображає відмінності між народами. На основі дихотомії «Ми – Вони» у його структурі виділяються два компоненти: автостереотип – сукупність атрибутивних ознак щодо дійсних чи уявних специфічних рис власної етнічної групи, і гетеростереотип – сукупність атрибутивних ознак щодо інших етнічних груп. «Ми – Вони» є узагальненим протиставленням [4, с. 11].

Етноцентризм як почуття приналежності до певної людської групи із самого початку містив у собі усвідомлення переваги своєї групи над іншими. Ідея зверхності своїх звичаїв, норм, богів над чужими червоною ниткою проходить через будь-який народний епос, оповіді, легенди. Образ чужої етнічної групи в свідомості народу визначається перш за все характером його власних історичних взаємостосунків з цією групою. Представник пануючої нації (етносу) сприймає залежну народність перш за все крізь призму свого чільного положення.

Маючи в цілому ряд універсальних закономірностей, соціальний контекст відносин між чоловіком та жінкою конструюється по-різному у різних етносів. Гендерні особливості етносу відбиваються майже на всіх інших складових його культури, починаючи від економічної і закінчуючи етичною та художньо-естетичною. Тому величезний наскрізний пласт культури, що формується взаємодією між чоловіками і жінками як соціальними суб'єктами, позначимо поняттям «гендерна культура» [3].

Гендерна культура у нашому розумінні – це складне інтегроване динамічне утворення особистості, пов'язане з впорядкованою сукупністю соціально-статевих цінностей, статусів, норм і позицій.

Гендерна культура зумовлює подолання стандартних умов тоталітарного життя й утвердження рівності прав, людських взаємин між чоловіками і жінками в суспільстві.

Поняття «жіночність» та «мужність» у контексті гендерної культури зумовлені і біологічними особливостями, і культурою, а тому не скрізь і не завжди сприймаються однаково. Розуміння жіночості й мужності є різним у різних етнічних груп, релігійних конфесій та поколінь. Це притаманно, зокрема, й поліетнічній Україні. Не варто забувати, що творення гендерної культури потребує урахування її усталених і мінливих компонентів. Україна як держава, де четверту частину населення становлять національні меншини, має відповідну гендерну різноманітність. Звісно, ця різноманітність значною мірою впливає на всі сфери соціального життя.

У зв'язку з цим для діяльності з формування гендерної культури у дітей-мігрантів є значимим процес ресоціалізації, у результаті якого відбувається руйнування раніше засвоєних норм і зразків поведінки, слідом за яким іде засвоєння або вироблення інших норм. Як правило, ресоціалізація відбувається у зв'язку з втручанням у критичну й нерелевантну колишнім нормам ситуацію. Тому при роботі з дітьми з транснаціональних сімей особливо важливо не упустити початок ресоціалізації та дезадаптації.

Оскільки формування гендерної культури у дітей-мігрантів, як і в інших дітей, залежить від учителів і батьків, велике значення має гендерна освіта учителів та інших дорослих. Коли мова йде про гендерну освіту дорослих мігрантів, мається на увазі, що її метою повинне стати залучення до базових знань, необхідних для вирішення конкретних проблем, з якими зустрічаються жінки і чоловіки, які прибувають на нове місце та адаптуються до нових умов.

Процес формування гендерної культури проходить наступні етапи: формування гендерних знань, формування соціального досвіду гендерної взаємодії, формування гендерної рефлексії. Отже, стосовно роботи з формування гендерної культури у дітей-мігрантів можна запропонувати наступний алгоритм: 1) одержання інформації із усіх аспектів гендерної культури й культури соціуму; 2) вироблення дитиною особистого розуміння й ставлення до всіх аспектів; 3) застосування на практиці знань і вмінь.

Кінцевою метою оволодіння знаннями, уміннями й навичками є гендерна культура дитини-мігранта, його перехід у статус суб'єкта цієї культури й подальше самовдосконалення в ній.

Таким чином, для виховання гендерної культури у дітей-мігрантів необхідно: виховання начал жіночності в дівчаток і мужності в хлопчиків як моральних якостей, специфічних для тієї або іншої статі; формування уявлень про якості мужності й жіночності, сімейні статеві ролі; подолання роз'єднаності дітей різної статі, прагнення до взаєморозуміння; врахування соціальних факторів при навчанні; індивідуалізація навчання на основі врахування фізичних і психологічних особливостей особистості дитини; формування вмінь представників різної статі взаємодіяти один з одним у спільній діяльності, чесності, довіри, щирості, взаємодопомоги; підготовка до виконання в майбутньому соціальних статевих ролей.

Як вже було зазначено, щоб процес виховання гендерної культури у дітей-мігрантів був більш ефективним, подібна робота повинна організовуватися й з їхніми батьками. Для відстеження ефективності проведеної корекційної роботи можна використовувати наступні критерії: прагнення до співробітництва, зміна настрою, відхід у себе, агресивні реакції, захисні установки, тривожність, неприйняття інших і себе, конфліктність, емоційна напруга. Таким чином, основною метою та завданнями діяльності з формування гендерної культури у дітей-мігрантів повинно бути подолання тих стереотипів (гендерних і етнічних), які заважають успішному розвитку особистості дитини, щоб її поведінка більше залежала від її особистих схильностей, а не від необхідності поводитися «як заведено».

У зв'язку з цим відкриваються нові проблеми, що вимагають свого розв'язання, до числа яких належать подальша розробка теоретичних основ гендерного підходу до соціальної роботи з дітьми-мігрантами з урахуванням змісту загальної освіти й структури навчальної й виховної діяльності; виявлення й теоретичне обґрунтування педагогічних умов, що підвищують ефективність реалізації гендерного підходу до навчання й виховання дітей-мігрантів.

Література:

1. Каган Е. В. Психогенные формы школьной дезадаптации / Е. В. Каган // *Вопр. психологии*. 1984. – № 4. – С. 89 – 95.
2. Кон И. С. Психология предрассудка (О социально-

- психологических корнях этнических предубеждений) / И. С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187 – 205.
3. Попова Л. В. Психологические исследования и гендерный подход / Л. В. Попова // Женщина. Гендер. Культура. М., 1999. – С. 119 – 131.
  4. Сердюк С. В. Функції етнічних стереотипів та їхня роль у формуванні етнічної ідентичності / С. В. Сердюк // Наукові записки. Т. 19. Теорія та історія культури / Національний Університет «Кієво-Могилянська Академія» – Київ : Видавничий дім «Кієво-Могилянська Академія», 2001. – 78 с.